

Épület- és útrészletek az aquincumi polgárváros északi városfalánál

(Budapest, III. ker., Pók utca, Hrsz: 23229/1)

A BTM Aquincumi Múzeum a Fővárosi Önkormányzat megbízásából 2004. november 10. és december 6., illetve 2005. május 10. és július 1. között végezte az úgynevezett „Aquincumi híd és kapcsolódó úthálózata” tervezéséhez szükséges örökségvédelmi hatástanulmányt előkészítő régészeti feltárást a fent említett területen.

Közvetlen környezetében két alkalommal folyt régészeti kutatás. 1946–47-ben Szilágyi J. itt három kisebb, hosszúkás alaprajzú épületet talált, (XLVIII–XLIX. épületek: ZSIDI 2002, 77) amelyek raktár- vagy lakóépületek lehettek, illetve útrészletet, és az északi városfal egy kisebb szakaszát tárta fel. (SZILÁGYI 1950, 311–312) A területtől északkeletre, már a város falán kívül (Pók–Péter utca sarka) 1984-ben Zsidi P. az északi városfalat kísérő vizesárkot és útfelületet regisztrált. (ZSIDI 1984, 472) A telek nyugati szomszédságában (III. Pók u. 1.) szintén az idei évben és e projekthez kapcsolódóan került sor szondázó jellegű feltárássra, a XLIX. számúként azonosított épület keleti falszakasza került elő (lásd ebben a kötetben a 60–72. oldalon). (1. kép)

A fentiek ismeretében kutatóárkunkat a 2004. év késő őszén észak–déli irányban húztuk az Aranyhegyi-pataktól a Pók utca vonaláig. (LÁNG 2005a, 225–227) Árkunk

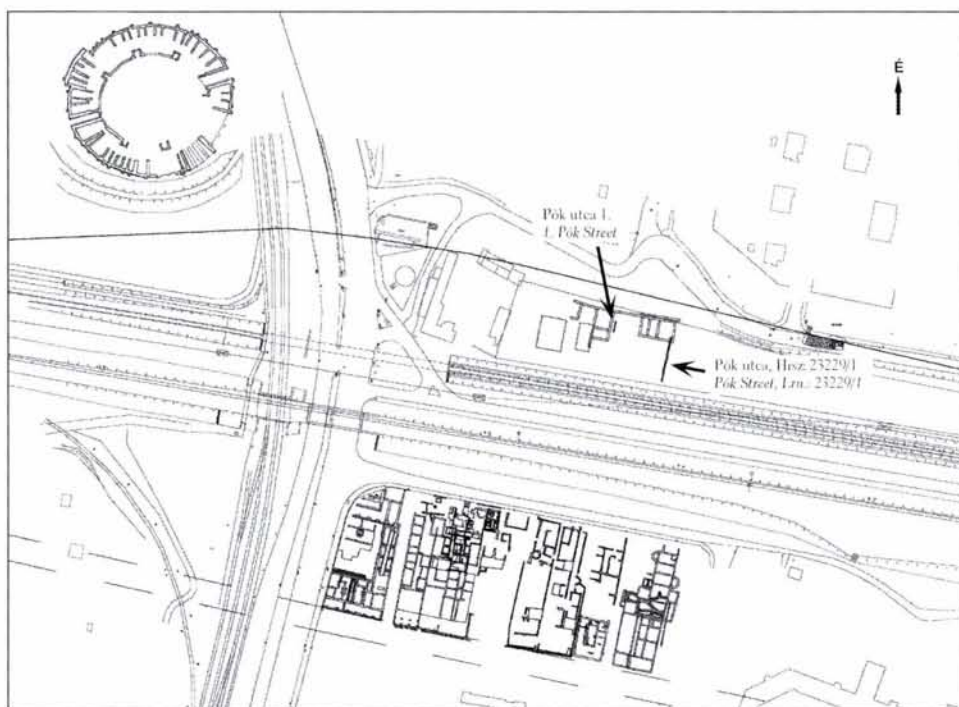
Building and parts of a road by the northern town wall of the Aquincum Civil Town

(Budapest III, Pók Street, Lrn: 23229/1)

The Aquincum Museum of the Budapest History Museum conducted archaeological investigations on the above identified territory in order to prepare the heritage protection plan study needed for the designs of the so-called “Aquincum bridge and the connecting road system” as commissioned by the Self-Government of the capital city of Budapest between November 10 and December 6, 2004 and May 10 and July 1, 2005.

Two archaeological excavations were carried out in the immediate vicinity. In 1946–47, J. Szilágyi found three small buildings with elongated ground plans (buildings XLVIII–XLIX: ZSIDI 2002, 77), which may have been storehouses or residential buildings. He also unearthed part of a road and a short stretch of the northern town wall. (SZILÁGYI 1950, 311–312) P. Zsidi registered a water ditch running along the northern town wall and a road surface north of this territory, outside the town wall (corner of Pók and Péter Streets) in 1984. (ZSIDI 1984, 472) This year, a test excavation was conducted within the same project area west of this lot (Budapest III, 1 Pók Street), where the eastern segment of building wall marked as XLIX was uncovered (see in this volume). (Fig. 1)

Taking into consideration the above data, a trench was opened in a north–

1. kép: Az aquincumi polgárváros alaprajza a feltárások helyszínével
 Fig. 1: Ground plan of the Civil Town of Aquincum with locations of the excavations

az északi városfal vonalát nem érte el, de annak közvetlen közelében haladt. A felületet a tél beálltával visszatakartuk, majd idén újra kibontottuk. A feltárás a jelenlegi felszín alatt közel 4 méter mélyen folyt, így a dúcolás mellett a folyamatosan feltörő talajvíz is akadályozta a munkát.

Az igen vastag (2,5 méter) újkori feltöltésből – amely valószínűleg Szilágyi J. kutatásait követően, 1947-től került a területre árvízvédelmi célból – római kori oszlopbázis került elő. A feltöltés iránya jól mutatta az akkori terepviszonyokat: a partparti terület erősen lejtett mind déli, mind pedig keleti irányban.

A töltés alatt, az árok teljes hosszában (körülbelül 22 méter) egy észak-déli irányú, 60 centiméter széles, habarcsba rakott kőfal vonult végig, leágazás nélkül.

south direction from the Aranyhegyi Stream up to the line of Pók Street in the late autumn of 2004. (LÁNG 2005a, 225–227) The trench did not extend to the northern town wall, but ran close to it. The surface was covered when winter arrived and was re-opened this year. The excavation was carried out about 4 m beneath the actual surface so that the work was hindered by the need for shoring just as much as by the seeping ground water.

A column base from the Roman period was found in the very thick (2.5 m) modern fill which was probably transported here for flood prevention purposes after 1947, after J. Szilágyi had finished his excavation. The direction of the fill reflected contemporary surface conditions: the ter-

2. kép: Kr. u. 2-3. századi épületfal
 Fig. 2: Wall of a building from the AD 2nd-3rd centuries

(2. kép) A feltárás során megállapítható volt, hogy a falvonulat feltehetően a Szilágyi által feltárt hosszúkás alaprajzú épületek egyikéhez tartozott. A fal erősen megdőlt – helyenként ki is borult – kelet felé, omladékai a fal mindkét oldalán megtalálhatóak voltak. A kutatás során egyértelműen kiderült, hogy a fal nyugati és keleti oldalán más-más rétegsorral kell számolnunk.

A fal nyugati oldalán, mint ahogy azt korábbi rövid jelentésünkben is közreadtuk (LÁNG 2005a, 225–227) a legújabb kori feltöltés alatt további – újkori – dél-nyugat–északkeleti, illetve egy kelet–nyugati árok bolygatta a római rétegsorokat. Ezek alatt, az árok szinte teljes hosszában két rétegben elplanírozott újkori anyaggal kevert római habarcsos, épülettörmelékes szintek jelentkeztek: ezekből vörös sávos freskótöredékek mellett nagy mennyiségű kerámiaanyag is származik. Alattuk a fal leomlott köveit találtuk, majd vastag, változatlanul újkori homokréteg mutatko-

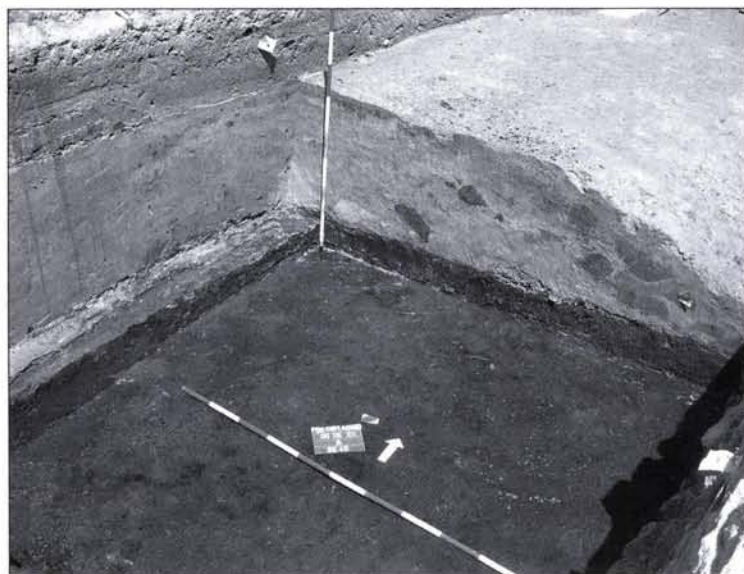
ritory on the stream bank sloped strongly both in southern and eastern directions.

A north–south oriented, 60 cm wide stone wall laid in mortar ran without forking along the entire length of the excavation trench below the embankment (about 22 m). (Fig. 2) It was observed during excavation that the wall probably belonged to one of the elongated buildings previously unearthed by Szilágyi. The wall turns sharply to the east. In a few places it even fell down so that rubble from it could be found on both sides of the wall. It became obvious during the excavation that different layer sequences could be expected on the western and the eastern sides of the wall.

On the western side of the wall, as already described in a former short report (LÁNG 2005a, 225–227), a southwest–northeast and an east–west oriented ditch, both modern, had disturbed the Roman layer series under the recent fill. Underneath, Roman levels of mortar

zott, felületén észak–déli irányú, a fallal párhuzamos sávokkal (keréknyomok?). Felületét kavicsozással meg is újították. Ez alatt egy, a fallal párhuzamos, sötétbarna agyagos betöltésű, teknős aljú árok következett, amely nagy valószínűséggel vízelvezető árokként működött. Az újkori rétegsor alját ismét sárga homokréteg jelezte, alatta a polgárváros északi részén, több helyen megfigyelt erősen vizes, fekete, agyagos szint mutatkozott. (3. kép) Az ezen a területen legkorábbinak tartható római kori rétegből nagy mennyiségű állatesont került elő, illetve pollenmintát is gyűjtöttünk. A természettudományos vizsgálatok eredményei szerint a későbbi polgárváros északi része a római kor kezdeti szakaszában mocsaras, sással és egyéb vízínövényekkel benőtt rét lehetett. A geopedológiai vizsgálatot Mindszenty A. és Horváth Z., a malakológiai vizsgálatot Krolopp E., míg a pollenanalízist Medzihradzky Zs. végezte, munkájukat ezúton is köszönöm. A fal nyugati oldalán az újkori – feltehetőleg az árvízvédelem-

and building debris, mixed with levelled modern material in two layers, appeared along nearly the entire length of the trench. Red striped fresco fragments and a large number of ceramics came from these levels. Under them, fallen stones from the wall came to light and then another modern sand layer appeared with north–south lines observed (wheel ruts?) running parallel to the wall. The surface had been renewed with by spreading pebbles over it. Under it, a probable water ditch with a trough-shaped bottom and a dark brown clayey fill followed, running parallel to the wall. Another yellow sand layer indicated the bottom of the modern layer series. Under it the same very moist, black, clayey level appeared that had been observed in many other places in the area. (Fig. 3) The layer that appeared to be the earliest Roman layer contained a large number of animal bones and we collected pollen samples as well. Results from the natural scientific analyses show that the northern part of the later Civil Town may

3. kép: Fekete agyagos réteg
Fig. 3: Black clay layer

4. kép: Újkori gát részlete
Fig. 4: Detail of a modern water dam

mel összefüggő – tereprendezések tehát szinte teljesen leborotválták a kultúrretegeket. (4. kép) Az egykori épülethez tartozóan semmilyen járószintet, eredeti omladékokat nem sikerült dokumentálnunk, csak a legkorábbi római kori talajszint volt megfigyelhető. Így a Szilágyi J. által raktárként azonosított épület(ek) funkciójáról sem sikerült több információhoz jutnunk.

A fal keleti oldalán, az újkori töltés alatt rómaival kevert újkori szintet találtunk, majd alatta már a fal nagy mennyiségű, kidőlt kőomladéka került elő. Az omladék, amely a teljes felületen végighúzódtott észak–déli irányban, igen vastagnak bizonyult. A bontások során egyértelművé vált, hogy az omladéksáv egy, a fallal párhuzamos árok betöltése, amely minden bizonnyal a Szilágyi János-féle falkutató árok volt. A fal erős keleti irányú dőlésének is a kutatóárok kiásása lehetett az oka. Az épületfal ezen, keleti oldalának kövei, egyelőre ismeretlen okból néhány helyen erősen átégett állapotban voltak.

have been a waterlogged meadow covered with bulrushes and other water plants in the initial phase of the Roman occupation. A. Mindszenty and Z. Horváth carried out the geo-pedological analyses, E. Krolopp the malacologic analysis and Zs. Medzihradzky analysed the pollen. I am thankful for their contributions. On the western side of the wall, modern landscaping work, probably connected with flood prevention measures, nearly entirely erased the culture-bearing layers. (Fig. 4) No floor levels or original debris from the former building could be documented and only the earliest Roman soil level could be observed. Thus, it was not possible to get more information on the building(s) that J. Szilágyi had identified as storehouses.

On the eastern side of the wall a modern layer mixed with a Roman layer was found followed by a large quantity of stone rubble fallen from the wall underneath. The debris, which ran all along the surface in a north–south direction proved

5. kép: Agrippa postumus verete
Fig. 5: Agrippa coin minted after his death

6. kép: Tojáshéjat tartalmazó, római korban
„átalakított” fazék
Fig. 6: Vessel “modified” in the Roman period
containing egg shells

Az újkori bolygatás alatt vastag szürke homokrétegek következtek, majd két különböző jelenség kezdett körvonalazódni. Egyrészt a római kori épületfal mellett, azzal párhuzamosan körülbelül 3 méter széles, észak–déli irányú út földrétegeit találtuk. Ezeket mélyebb kátyúk szabdalják, amelyekből nagymennyiségű kerámia lelet (köztük ép fazekak, pohár, és több firmaméceses) üvegedény, amphora (rhodosi), terra sigillata-anyag és meglepően nagy számú, kerámiatöredékből faragott játékkorong, illetve alsó szintjéről egy igen kopott, Agrippa (postumus veret) nagybronz került elő. (5. kép) Többféle értelmezési lehetőséget vehet fel a legalsó útszintről előkerült, szájával lefelé fordított, sötétszürke tálfazék. Az edényt „átalakították”, peremét szabályosan le-tördelték, belsejéből tojáshéj került elő. (6. kép)

A rétegeket láthatóan többször előntette a víz (rozsdafoltos, szabálytalan elszíneződések), amely hirtelen kerülhetett a területre (lásd ép edények). A szórványként több ponton előkerült laposabb kövek az egykori burkolathoz tartozhattak. A kátyúk kirajzolta keréknyomok távolsága 140 centiméter, amely megfelel a római kocsi-

to be very thick. It became clear during its cleaning that the strip of debris represented the fill of a trench running parallel to the wall, which was certainly János Szilágyi's trench dug to investigate the wall. The trench itself may have caused the wall to lean so strongly to the east as well. The stones of the building's wall on this eastern side were heavily burned in certain places for unknown reasons.

Thick grey sand layers followed under the modern disturbance with the outlines of two different phenomena beginning to appear. One comprised the earthen layers from a circa 3 m wide, north–south oriented road running parallel to the wall of a building from the Roman period in which a large number of ceramics (including intact pots, a tumbler and a few firm lamps), a glass vessel, an amphora (from Rhodes), Samian ware and unexpectedly many gaming pieces carved from ceramic fragments came to light together with a large bronze coin of Agrippa (posthumous) from the lowermost level. (Fig. 5) The dark grey bowl-pot with the mouth placed downward was found in the lowermost road level and suggests several different interpretations. The vessel had been

7. kép: Római kori
utcarészlet keréknyommal
Fig. 7: Detail of a Roman
road with wheel-ruts

átlagos tengelytávolságának (további irodalommal: LÁNG 2005b, 347). (7. kép) Az útról egy trachitból faragott hypocaustum-oszlop is előkerült, másodlagos helyzetben.

Más jellegű jelenségsorra utal az út keleti oldalán nyílt újabb épülethomlokzat, ezt jelezték azok a kavicsozott, illetve épülettörmelék-színtek, amelyek már a tanúfal alá húzódtak és a metszetek tanúsága szerint lejtettek az út felé. Az épülethez egyik fázisában *porticus* is tarthatott. Erre utalnak az észak–déli irányítású, kövekkel körberakott faoszlopok maradványai (egyikükben a vizes környezetnek köszönhetően a fa is megmaradt, jelenleg vizsgálat alatt). Összesen 4 ilyen oszlophelyet regisztráltunk. (8. kép) Ez azonban a már említett igen korai, fekete agyagos rétegben mutatkozott, amely azt jelezheti, hogy ez az útvonal, illetve épület már a megtelepedés korai időszakában is létezett.

A feltárás során a kőépület alaprajzát és funkcióját ugyan nem sikerült tisztázni, de a polgárváros szerkezetére és a terület

“modified”, the rim broken off and an egg shell was found in it. (Fig. 6)

The layers were obviously flooded repeatedly (irregular discolorations with rusty spots). The water seems to have arrived unexpectedly (see intact vessels). The flat stones found as stray finds at diverse locations may have been part of the pavement. The distance between the wheel ruts is 140 cm, which matches the average axle distance of Roman carts (with further references: LÁNG 2005b, 347). (Fig.7) A hypocaust pillar carved from trachite was found in a secondary position on the road.

The front of another building that opened onto the eastern side of the road points to another series of phenomena. This was indicated by the layers covered with pebbles and building debris that extended under the section wall and, based on the cross-sections, sloped towards the road. A *porticus* may also have been attached to the building in one of its building phases. This is suggested by the remains of the north–south running

8. kép: Fatornácos római kori épület oszlophelyei
 Fig 8: Postholes of a Roman building with a porch

korai használatára vonatkozóan fontos új információkhoz jutottuk. A kőépület kelet felől észak–déli irányú utca határolta, amelyet egykor kőlapokkal burkoltak. A keréknyomokból és az útrétegekből előkerült nagymennyiségű ép leletanyag gyakori árvízre utal. Az út keleti oldalát újabb épületek szegélyezték, egyikük legkorábbi előzményéhez faoszlopos homlokzat tartozott. Az útrétegek kátyúiból előkerült *Agrippa* érem és egyéb korai leletanyag (rhodosi amphora) arra utal, hogy a római hódítás legkorábbi időszakában is használták már a területet.

T. Láng Orsolya

Irodalom/References:

SZILÁGYI 1950 – Szilágyi J.: Jelentés a Fővárosi Ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945–1948. évek folyamán. *BudRég* 15 (1950) 303–331.

wooden posts surrounded by stones (the wood has been preserved in one of them owing to the moist environment, it is being analysed). Four postholes of this kind have been registered. (Fig. 8) They already appeared in the above-mentioned very early, black clayey layer, which may indicate that this road and the building were already standing in the early phase of the settlement.

It did not prove possible to clarify the ground plan or the function of the stone building during the excavation. Nevertheless, important new information about the structure of the Civil Town and the early use of the territory was gained. A north–south running street with a stone pavement bordered the stone building to the east. The large number of intact finds recovered from the wheel-ruts and the road layers indicate that there had been frequent, sudden floods. Other buildings stood on the eastern side of the road. A front supported by wooden posts belonged to the earliest antecedent of one of

LÁNG 2005a – T. Láng O.: Budapest, III. ker., III. Pók u. (Hrsz.:23229/1). *Aqfűz* 11 (2005) 225–227.

LÁNG 2005b – T. Láng O.: Control Excavations in the Territory of the Civil Town of Aquincum: the so-called „Testvér-hegy-villa”. *Balácai Közlemények* 9 (2005) 343–360.

ZSIDI 1984 – Zsidi P.: A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai és leletmentései 1976–1982 között. 83. III. Pók – Péter u. *BudRég* 25 (1984) 472.

ZSIDI 2002 – Zsidi P.: Aquincum polgár-városa. Budapest 2002.

the buildings. The *Agrippa* coin and other finds (Rhodes amphora) found in the potholes of the road layers suggest that the territory was already in use during the earliest phase of the Roman occupation.

Orsolya T. Láng